

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
3/2023 (LX)
<https://doi.org/10.2478/2544-8900-2023-00003-3356-0592>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Maria Zielińska*

Drohobycki Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Iwana Franki, Ukraina /
/ Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3356-0592

Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży w Ukrainie Zachodniej na tle dyferencjalnych cech fleksyjnych polszczyzny wileńskiej

Deviations from the norm in the area of name inflection in the
Polish language of young people in Western Ukraine against
the background of differential inflectional features of the
Vilnius Polish language

Abstract: The author of the article makes an attempt to compare the types of deviations from the general Polish inflectional norm in the Polish language of young people of Polish descent from three regions of Western Ukraine (Lviv, Ivano-Frankivsk and Ternopil) and the Vilnius Polish language. Based on thorough statistical research on the inflectional features of the Polish language of school youth in Ukraine, it is determined on the analysis of studies by researchers of the Vilnius Polish language, what is the range of differential common features in variants of Polish in Ukraine and Lithuania against the background of general Polish norm. The realisation of nominal (category of gender, case and number) grammatical categories is considered as well. In the analysis of inflectional phenomena, approaches to the

- * Maria Zielińska – dr, pracownik Katedry Literatury Powszechnej i Polonistyki na Drohobyckim Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym im. Iwana Franki. Zainteresowania naukowe badaczki dotyczą języka polskiego używanego przez młode pokolenie jego użytkowników w Ukrainie Zachodniej. Badania skupiają się głównie wokół sytuacji socjolingwistycznej, tożsamości narodowościowej, świadomości językowej i kompetencji komunikacyjnej młodzieży deklarującej pochodzenie polskie. Autorka m.in. monografii *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy* (2018).

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

interpretation of their genesis in the Polish language used in Ukraine and Lithuania have been taken into account.

Keywords: general Polish norm, inflection, gender, case, number, interference, Polish language in Ukraine and Lithuania.

Wprowadzenie

Język polski na historycznych Kresach Wschodnich funkcjonuje w dominującym – głównie wschodniosłowiańskim (ukraińskim, rosyjskim, białoruskim) – otoczeniu językowym, znajdującym swoje odbicie w dyferencjalnych na tle języka ogólnopolskiego cechach językowo-komunikacyjnych, które zostały jak dotąd dość szczegółowo opisane w aspekcie synchronicznym i diachronicznym. Stan języka polskiego używanego przez młodzież polskiego pochodzenia w Ukrainie Zachodniej (w obwodzie lwowskim, iwano-frankowskim i tarnopolskim) na początku XXI wieku, jego socjolingwistyczne uwarunkowania i szczegółowy opis zjawisk fleksyjnych, który służy podstawą materiałową niniejszej analizy, przedstawiono w monografii Marii Zielińskiej¹. Badaniom północno-wschodniego wariantu polszczyzny, a mianowicie analizie osobliwości systemu fleksyjnego na etapie współczesnym są poświęcone m. in. prace Mirosława Dawlewicza², Haliny Karaś³, Ireny Masojć⁴, których wyniki badań zostały uwzględnione w artykule. Nie powstało jednak dotychczas opracowanie, w którym by podjęto próbę porównania wyników najnowszych, zakrojonych na szeroką skalę, badań nad fleksją we współczesnej polszczyźnie młodzieży polskiego pochodzenia w Ukrainie z rezultatami analiz nad fleksją w polszczyźnie wileńskiej. A zatem celem niniejszego artykułu

- 1 M. Zielińska, *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy*, Drohobycz 2018.
- 2 M. Dawlewicz, *Regionalizmy kresowe w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, [w:] *Pod znakiem Orła i Pogoni. Polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego*, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, K. Geben, Wilno 2021, s. 499–511.
- 3 H. Karaś, *Kresowe cechy fonetyczne w polszczyźnie standardowej uczniów polskich szkół średnich na Litwie*, „LingVaria” 2009, nr 2 (8), s. 83–93; też, *Uwagi o języku uczniów polskojęzycznych szkół średnich na Litwie*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, red. J. Rieger, Warszawa 1999, s. 47–55; też, *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej. Jak studenci wileńscy odmieniają rzeczowniki?*, [w:] *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 1999, s. 81–113.
- 4 I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2001; też, *Zmorfologizowane dialektalne zjawiska fonetyczne w mówionej odmianie języka polskiego*, [w:] *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie*, dz. cyt., s. 147–155.

jest wyróżnienie oraz analiza cech fleksyjnych polszczyzny młodzieży ukraińskiej i litewskiej (z uwzględnieniem ich odpowiedników w rodzimej polszczyźnie), dla której język polski nie jest językiem obcym. W artykule ograniczamy się do porównania zjawisk językowych w zakresie fleksji imiennej. Materiałem będącym podstawą analizy jest tysiąc czterysta pięćdziesiąt siedem jednostek-przykładów odstępstw od ogólnopolskiej normy gramatycznej w realizacji imiennych kategorii gramatycznych, zebranych przez autorkę, pochodzących z polskojęzycznych ustnych i pisemnych⁵ wypowiedzi współczesnej młodzieży w wieku 14–17 lat mieszkającej w Ukrainie i pobierającej naukę w pozaszkolnych placówkach oświatowych, tzw. polskich sobotnich szkołach.

Kategoria rodzaju

Do zjawisk typowych dla współczesnej polszczyzny funkcjonującej w Ukrainie i Litwie w zakresie kategorii rodzaju należy podporządkowanie rzeczowników innemu rodzajowi gramatycznemu i odpowiednio odmiana (wraz z wyrazami zależnymi) zgodnie z niewłaściwym im w języku ogólnopolskim paradygmatem. W polszczyźnie młodych użytkowników języka polskiego mieszkających w Ukrainie możemy wyodrębnić trzy grupy przesunąć rodzajowych mające swe źródło w języku ukraińskim: ogólnopolskie rzeczowniki rodzaju męskiego → rodzaju żeńskiego (pięćdziesiąt sześć)⁶: *U mnie **problema**; Oni lubili posiedzieć wieczorami w **chłodnej cieni**; życzę [...], żeby Pan zawsze osiągał swojej **celi***⁷; rzeczowniki rodzaju żeńskiego → rodzaju męskiego (dwadzieścia osiem): *Ta olimpiada ma **dwa tury**; **Całym klasem** chodzili do lasu* i rzeczowniki rodzaju nijakiego na -um → rodzaju męskiego albo żeńskiego (czterdzieści dziewięć): ***W gimnazji** trzeba więcej się uczyć; Spotkamy się jutro w **centrze***. Wpływem interferencyjnym

- ⁵ Przykłady wypowiedzi pisemnych pochodzą z tekstów tworzonych przez uczniów samodzielnie oraz odpowiedzi na pytania zawarte w specjalnie przygotowanej ankiecie, w której proszono o sformułowanie wypowiedzi w określonych sytuacjach komunikacyjnych.
- ⁶ W nawiasie podaję liczbę poświadczonych w korpusie przykładów odstępstw od normy odpowiedniego typu. Korpus liczący 9539 przykładów wyróżniających się na tle normy ogólnopolskiej zjawisk językowych na poziomie fonetyki, gramatyki, leksyki oraz etykiety językowej zgromadzono na podstawie ustnych i pisemnych wypowiedzi (około 30 000) młodzieży pochodzenia polskiego, sformułowanych w różnych sytuacjach komunikacyjnych zarówno w środowisku lokalnej społeczności polskojęzycznej, jak i poza nią.
- ⁷ Jak widać, w niektórych sytuacjach zmiana rodzaju wiąże się ze zmianą znaczeniową i niekiedy, jak w podanym przykładzie, może doprowadzić do niepowodzenia komunikacyjnego.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

(wzorca rodzajowego języka litewskiego i / lub rosyjskiego) tłumaczy się poświadczoną w polszczyźnie wileńskiej zmianę rodzaju rzeczowników (np. *ceľ, programa, metod, gimnazja*)⁸.

Na uwagę zasługuje kolejna, jedna z najbardziej charakterystycznych cech realizacji kategorii rodzaju, która jest poparta licznymi przykładami w polszczyźnie młodzieży ukraińskiej, a mianowicie neutralizacja opozycji rodzajowej w liczbie mnogiej: formy liczby mnogiej rzeczowników męskich osobowych utworzone na wzór nieosobowych (często z wyrazami zależnymi o odmianie przymiotnikowej) za pomocą końcówek *-i* oraz *-y* (bez alternacji) (sto osiemdziesiąt trzy), np. *Tam byli i Francuzy, i Niemcy; Pany też śpiewali w naszym chorze; Te pracowniki mają wszystko naprawić; My – potomki znanego rodu*. W starannej odmianie języka polskiego na Wileńszczyźnie dystrybucja form osobowych i nieosobowych prawie w całości jest zgodna z normą ogólnopolską. Masojć zwraca uwagę na znajomość przez użytkowników polszczyzny dwóch form mianownikowych rzeczowników męskoosobowych: w kontaktach oficjalnych przestrzega się normy ogólnopolskiej, w nieoficjalnych / prywatnych natomiast zgodnie z lokalnym zwyczajem językowym używa się form gwarowo-regionalnych (nieosobowych)⁹.

W wyniku neutralizacji wspomnianej opozycji rodzajowej dochodzi do uogólnienia czasownikowej końcówki *-(l)i* w czasie przeszłym w połączeniu z rzeczownikami wszystkich rodzajów¹⁰, w tym żeńskiego, nijakiego, męskorzeczowego i męskozwierzęcego zamiast normatywnej *-(l)y* (dwieście dwadzieścia siedem): *Dziewczyny bardzo ładnie tańczyli; To byli stare kołеды, które śpiewała jeszcze moja prababcia*. Analogiczne, o interferencyjnym (białoruskim, rosyjskim) podłożu, liczne przykłady upowszechnienia czasowników w formie męskoosobowej w liczbie mnogiej przy podmiocie niemęskoosobowym występują w polszczyźnie wileńskiej, np. *W czasie rozwoju historycznego trafili do języka*

⁸ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 36–40; H. Sokołowska, *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Warszawa–Wilno 2004, s. 149; H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa–Puńsk 2002, s. 180–185; też, *Uwagi o języku...*, dz. cyt., s. 50.

⁹ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 42–43.

¹⁰ Problem zaklasyfikowania czasownikowych błędów rodzaju gramatycznego jako fleksyjnych lub składniowych (czyli zakłócenie związku zgody) porusza w swoim artykule A. Krawczuk. Zob. A. Krawczuk, *Rodzaj gramatyczny w nauczaniu polszczyzny Ukraińców: perspektywa z „wewnątrz” oraz z „zewnątrz” systemu języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2020, nr 27, s. 142–148.

wyrazy obce; Czy wszystkie **osoby odrobili** zadania domowe?¹¹ Nie wszyscy badacze jednak są skłonni uważać użycie czasownikowych form męskoosobowych wyłącznie za interferencję wschodniosłowiańską (ze względu na występowanie tego zjawiska regionalno-dialektalnego na terenie Polski wschodniej i północnej)¹². Z kolei dominację form na *-li* w polszczyźnie w Ukrainie nie warto bezdyskusyjnie wpatrywać w interferencję ukraińskiego systemu gramatycznego, gdyż pod wpływem języka ukraińskiego powstawałyby, zdaniem Ałły Krawczuk, raczej formy na *-ły*. Czasownikowe formy na *-li* są z kolei skutkiem oddziaływania (pośredniego lub bezpośredniego) języka rosyjskiego. Jednak przewaga form na *-li* w polszczyźnie używanej w Ukrainie, zwłaszcza jeżeli chodzi o obwody zachodnie, może być również uzasadniona swoistym „nietrafieniem”, mechanicznym „wychwyceniem” nieodpowiedniej formy z paradygmatu fleksyjnego (łatwiejszej i bardziej ekonomicznej)¹³.

Zatarcie różnic rodzajowych w polszczyźnie funkcjonującej w Ukrainie ujawnia się również w formach przymiotników, imiesłów przymiotnikowych, zaimków, a także liczebników, które łączą się z rzeczownikami-nazwami osób rodzaju męskiego w liczbie mnogiej. Zamiast form męskoosobowych częstokroć, jak świadczą wyniki badań, występują formy niemęskoosobowe wyrazów zależnych (sto sześćdziesiąt trzy): *To te **wysokie chłopacy**; Wszystkie nauczycieli mnie podtrzymują; Mam **pięć kuzynów** i dwie kuzynki*. Jak zaznacza Zofia Kurzowa, „Z punktu widzenia [...] systemu języka południowokresowego w l. mn. deklinacji przymiotnikowo-zaimkowej opozycje rodzajowe zostają po prostu zneutralizowane, odmiana przymiotnikowo-zaimkowa nie wyróżnia tu wcale rodzaju gramatycznego”¹⁴. W polszczyźnie wileńskiej analogicznie upowszechnił się model składniowy „niemęskoosobowa forma przydawki – dowolny pod względem rodzaju rzeczownik – męskoosobowa postać czasownika (*te stare mężczyźni/dęby/kobiety/narzędzia stali*)”¹⁵.

¹¹ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 48.

¹² Por. H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie...*, dz. cyt., s. 233.

¹³ A. Krawczuk, *Odstępstwa od normy ogólnopolskiej w zakresie fleksji czasownika w tekstach polskojęzycznej „Gazety Polskiej Bukowiny” wydawanej w Ukrainie*, [w:] *Polsko-ukraińskie spotkania językowe*, red. S. Butko i M. Gębka-Wolak, Toruń 2022, s. 130.

¹⁴ Z. Kurzowa, *Polshczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa–Kraków 1983, s. 106.

¹⁵ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 48.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

Powszechny w obu badanych wariantach polszczyzny jest synkretyzm form biernikowych i dopełniaczowych liczby mnogiej rzeczowników niemęskoosobowych (męskich żywotnych, żeńskich osobowych oraz żywotnych rodzaju nijakiego), co zgodnie z normą ogólnopolską jest charakterystyczne wyłącznie dla rzeczowników męskoosobowych. Potwierdzeniem są przykłady zarówno wypowiedzi młodzieży z Ukrainy (osiemdziesiąt siedem): *Ja tam zobaczył **naszych dziewczyn**; Ja lubię **psów** i **kotów***, jak i użytkowników języka polskiego na Wileńszczyźnie: *Zaprosić **babć**, możliwie **dziadków**; I tych było 9 osób pogryzionych przez **wściekłych psów***¹⁶. Synkretyzm biernika i dopełniacza jest naśladowaniem wzorca wschodniosłowiańskiego: forma biernika liczby mnogiej rzeczowników żywotnych w języku ukraińskim i rosyjskim pokrywa się z formą dopełniacza, a rzeczowników nieżywotnych – z formą mianownika. Wpływ ten spowodował, że „kategoria żywotności uległa w liczbie mnogiej gramatyzacji”¹⁷.

Do typowych odstępstw od ogólnopolskiej normy gramatycznej w zakresie realizacji kategorii rodzaju należą formy biernika liczby mnogiej zaimka osobowego *one*. Zarówno w zebranych materiale – wypowiedziach młodzieży ukraińskiej (sześćdziesiąt osiem), np. *My znamy **ich** [bajki] od dzieciństwa; Można **ich** [psy] **nakarmić***, jak również w opracowaniach dotyczących polszczyzny wileńskiej, są licznie poświadczone przykłady użycia formy *ich* zamiast normatywnej *je*, np.: ***Kazania** są związane z kościołem, **ich** **wygłasza ksiądz***¹⁸. W językach wschodniosłowiańskich polskie zaimki *oni* i *one* mają po jednym odpowiedniku, który w bierniku ma formę formalnie zbliżoną do *ich*, co jest przyczyną upowszechnienia się właśnie tej formy zaimkowej.

Stosunkowo często odnotowuje się odpowiednio zastępowanie niemęskoosobowego zaimka *one* męskoosobowym *oni* (sto siedemdziesiąt pięć): ***Oni** [panie] **nam pomagali**; **Oni** [dokumenty] **mają być na stole***, mające podłoże interferencyjne. Tego typu osobliwości użycia form rodzajowych mają dość długą historię i występowały w polszczyźnie kresowej jeszcze w końcu XIX wieku.

¹⁶ Tamże, s. 45.

¹⁷ H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie...*, dz. cyt., s. 200. Zob. też: *taż*, *Uwagi o języku...*, dz. cyt., s. 51; I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 46.

¹⁸ Tamże, s. 45–46.

Kategoria liczby

W zebranym materiale językowym pochodzącym z wypowiedzi młodzieży polskiego pochodzenia mieszkającej w Ukrainie występują odstępstwa od normy ogólnopolskiej w realizacji kategorii liczby rzeczowników *pluralia tantum*, które przybierają formę liczby pojedynczej (dziewiętnaście): *Mama zawsze robi **powi-dło** z jabłek; Umiem grać na **skrzypce***. Podane przykłady prawdopodobnie mają swoje źródło w ukraińskich odpowiednikach. Osobliwości realizacji kategorii liczby przejawiają się również w związku składniowym orzeczenia z podmiotem oznaczającym pary osób (szesnaście), np.: *Kiedy **państwo przyjedzie?** Wujostwo też **było** u nas*. W języku ogólnopolskim w tego typu konstrukcjach obowiązuje zgoda realnoznaczeniowa, a nie formalnogramatyczna. Warto zaznaczyć, że te konstrukcje mają w badanym materiale niską frekwencję ze względu na to, że na określenie par młodzież używa raczej form analitycznych typu *pan i pani* (zam. *państwo*), *wujek z ciocią* (zam. *wujostwo*), a także *dziadek i babcia* (zam. *dziadkowie*), co, zapewne, ma swoje podłoże w języku ukraińskim, w którym nie ma syntetycznych semantycznych odpowiedników wspomnianych polskich jednostek leksykalnych. Zgodę formalnogramatyczną w przytoczonych przykładach można też wytłumaczyć analogią do konstrukcji składniowych rzeczowników na *-stw(o)*: *królestwo, pszczelarstwo*. W języku ukraińskim za pomocą przyrostka *-cmв(o)* tworzy się rzeczowniki mające znaczenie zbiorowe, które łączą się z czasownikiem w formie liczby pojedynczej. Oba wspomniane czynniki mogły przyczynić się do powstania konstrukcji niewłaściwych językowi ogólnopolskiemu. Na odstępstwa od normy ogólnopolskiej w zakresie realizacji kategorii liczby, mające swoje źródło przeważnie w interferencji języka rosyjskiego i / lub litewskiego, w polszczyźnie funkcjonującej na Litwie, np. [...] *odbywa się Mistrzostwo [...]; realii* (życiowej), *realia* (życiowego), zwracają uwagę Sokołowska¹⁹, Karaś²⁰, Masojć²¹.

Kategoria przypadku

W zakresie realizacji kategorii przypadku, a mianowicie użycia przypadkowych form rzeczownikowych w liczbie pojedynczej, warto zwrócić uwagę na końcówki dopełniaczowe (*-a/-u*) rzeczowników męskorzeczowych, których wybór w języku

¹⁹ H. Sokołowska, dz. cyt., s. 151.

²⁰ H. Karaś, *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej...*, dz. cyt., s. 109–110.

²¹ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 49–52.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

ogólnopolskim zależy przeważnie od kryterium semantycznego. W języku polskim młodzieży pochodzenia polskiego mieszkającej w Ukrainie obserwujemy przewagę końcówki *-a* zamiast normatywnej *-u* (sześćdziesiąt dwa), np. *Do tego konsulata ciężko się dostać; Ten obraz nie pasuje do tego pokoja; Od poniedziałka do piątku chodzę do ukraińskiej szkoły*, rzadziej zaś odwrotnie (dwadzieścia trzy): *Przepraszam, czy może pani powiedzieć jak dostać się do akademiku na ulicy Młynarskiej; Spotykamy się koło pomniku*. Na tę osobliwość dystrybucji końcówek, tj. szerszego użycia końcówki *-a*, w polszczyźnie Lwowa i dawnych kresów południowo-wschodnich z początku XX wieku zwracała uwagę Kurzowa (*kołu bufeta, woza*)²². Wahania w doborze końcówek genetywu (na korzyść *-u*) występują w polszczyźnie studentów wileńskich (*spacera, formularzu, telewizoru*)²³. W zakresie wyboru dopełniaczowych wykładników współnofunkcyjnych w polszczyźnie wileńskiej Masojć również notuje wyraźną przewagę końcówki *-u* (*wierszu, raku, Paryżu*). Wahania te, zdaniem badaczki, mogą wynikać z osłabionego poczucia normy i wiązać się z pewnym przyzwyczajeniem regionalnym w zakresie poszczególnych form²⁴.

W celowniku liczby pojedynczej rodzaju męskiego w języku młodzieży w Ukrainie i polszczyźnie wileńskiej odnotowuje się szerzenie się końcówki *-u* (sześćdziesiąt dziewięć), np. *Maksymu się nie podoba; Złożyli [my] życzenia naszemu nauczycielu*. Karaś przypuszcza, że szeroki zakres jej występowania w polszczyźnie północnokresowej prawdopodobnie jest zjawiskiem archaicznym podtrzymanym wpływem wschodniosłowiańskim i – być może – gwar litewskich²⁵. Formy celownika z końcówką *-u* (*widelcu, ptaku*) tworzone przez studentów wileńskich badaczka określa jako dialektyzmy, z *-owi* (*bratowi, ojcowi*) – jako hiperyzmy²⁶. Co ciekawe, prawie sto lat temu w polszczyźnie kresowej obserwowano tendencję do użycia hiperpoprawnej końcówki *-owi*: *diabłowi, panowi, chłopowi, ojcowi*²⁷, co, jak przypuszcza Masojć, wiązało się raczej z czynnikami stylistycznymi lub estetycznymi²⁸.

²² Z. Kurzowa, dz. cyt., s. 107.

²³ H. Karaś, *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej...*, dz. cyt., s. 85–91.

²⁴ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 65–66.

²⁵ H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie...*, dz. cyt., s. 193. Zob. też: I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 61.

²⁶ H. Karaś, *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej...*, dz. cyt., s. 92.

²⁷ Z. Kurzowa, dz. cyt., s. 107. Zob. też: I. Masojć, *Regionalne cechy systemu...*, dz. cyt., s. 62.

²⁸ Tamże, s. 62.

W miejscowniku liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego zdarzają się przykłady użycia końcówki -e zarówno w rzeczownikach miękkotematowych (siedemdziesiąt cztery): *Ona [wieża] jest w **Paryżu**; Taki obrazek był w **elementarze**; My byli na **wesele** w Łucku*, jak i twar-dotematowych męskich, które mają nieregularną formę miejscownika: *Zawsze w soboty mam dużo roboty w **domie***. Formy miejscownika *synie*, *domie*, które od dłuższego czasu funkcjonują w polszczyźnie kresowej, są poświadczane również w polszczyźnie uczniów i studentów z Litwy²⁹. Podobne zjawisko (występowania końcówki -e) w formach rzeczowników rodzaju żeńskiego o temacie stwardniałym obserwujemy w polskojęzycznych wypowiedziach młodzieży w Ukrainie (trzydzieści dziewięć): *Niech pan idzie po tej **ulicy** i skręci w lewo; Nie umiem ładnie pisać na **tablicy***. Przyczynę uogólniania końcówki -e w polszczyźnie uczniów ukraińskich można z jednej strony wpatrywać w interferencję języka rosyjskiego³⁰ (por. *в Париже, о сыне, в доме, на улице*), z drugiej zaś – co jest bardziej prawdopodobne – w wewnątrzjęzykowych czynnikach fonetycznych lub względnej „łatwości” artykulacyjnej samogłoski [e]. Końcówka -e w miejscowniku (*v dom'e, na motocykl'e*) męskulinów w polszczyźnie litewskiej, może być, zdaniem badaczy, podtrzymywana wpływem rosyjskim i litewskim³¹.

W języku polskim ukraińskiej młodzieży szkolnej w formach mianownika (i biernika) liczby mnogiej miękkotematowych rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego upowszechniają się końcówki -i / -y (siedemdziesiąt siedem): *Czasami **ludzi** nie mogą zrozumieć, że [...]; Korytarzy w naszej szkole są bardzo wąskie, nie można nawet biegać; Nasze **babci** dobrze gadają po polsku; Ja lubie dalekie **podróże***. Źródło tego zjawiska na płaszczyźnie gramatyki, należy, zdaniem niektórych językoznawców, upatrywać w procesach fonetycznych. Jest to wynik „morfologizacji procesu redukcji samogłoski nieakcentowanej -e > -i/-y w określonej pozycji fonetycznej (po spółgłoskach miękkich i funkcjonalnie / historycznie miękkich)”³². Zwężoną wymowę e Masojć uzasadnia tym, że, końcówka ta „znalazła podatny grunt w Nom pl rzeczowników żeńskich i męskich, np. *ludzi*,

²⁹ H. Karaś, *Uwagi o języku...*, dz. cyt., s. 50; też, *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej...*, dz. cyt., s. 94.

³⁰ W języku ukraińskim rzeczowniki trzech rodzajów w miejscowniku liczby pojedynczej nie mają -e (por. *в Парижі, на весіллі, на вулиці*).

³¹ H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie...*, dz. cyt., s. 192.

³² Tamże, s. 194. Zob. też: też, *Uwagi o języku...*, dz. cyt., s. 51; I. Masojć, *Zmorfologizowane dialektalne zjawiska fonetyczne...*, dz. cyt., s. 150; M. Dawlewicz, dz. cyt., s. 501–502, 505.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

lekcji, pieniędzy dlatego, że stosunki dystrybucyjne między końcówkami współnofunkcyjnymi -e oraz -i/y w deklinacji żeńskiej ani historycznie, ani współcześnie nie były w języku ogólnopolskim stałe [...]”³³. Z innej strony, nie można wykluczać wpływu białoruskiego systemu fleksyjnego, w którym rzeczowniki męskie i żeńskie mianownikowe formy liczby mnogiej tworzą za pomocą -i / -y³⁴. Formy mianownikowe na kształt *gospodarzy* czy *nauczycieli* wyekscerpowane z tekstów polskojęzycznej „Gazety Polskiej Bukowiny” wydawanej w Ukrainie mogły, zdaniem Krawczuk, powstać wskutek traktowania przez użytkowników języka spółgłosek stwardniałych jako twardych (w przypadku końcówki -y) lub interferencji języka ukraińskiego czy rosyjskiego (końcówka -i). Nie wykluczone też, że te dwie końcówki są następstwem „zewnątrzinterferencyjnego unikania nieistniejącej w języku ukraińskim i rosyjskim końcówki -e”³⁵.

Osobliwości na tle języka ogólnopolskiego w zakresie realizacji kategorii przypadku w języku polskim jego użytkowników z Ukrainy i Litwy występują również w zakresie morfologicznego wykładnika dopełniacza liczby mnogiej miękkotematowych rzeczowników rodzaju męskiego, które na wzór twardestematowych mają końcówkę -ów (czterdzieści dwa): *Trudno teraz znaleźć dobrych lekarzów; Mam chyba pięć kluczków*. Ponadto w polszczyźnie litewskiej badacze zwracają uwagę na uogólnianie tej końcówki w dopełniaczu rzeczowników wszystkich rodzajów jako cechy gwarowej³⁶, która przeniknęła do potocznego języka literackiego, np. *Tomiki wierszów; Posłuchajcie teraz kilku anegdotów*³⁷. Funkcjonowanie (ekspansję) końcówki -ów uzasadnia się jej wyrazistością (jednofunkcyjnością), a także brakiem alternacji i homonimii gramatycznej. Ważną rolę w jej funkcjonowaniu odgrywają też czynniki zewnątrzjęzykowe – wpływ wschodniosłowiański³⁸. W analizie języka *Pamiętnika* Aleksandra Kozieradzkiego,

³³ I. Masojć, *Zmorfologizowane dialektalne zjawiska fonetyczne...*, dz. cyt., s. 153.

³⁴ Tamże, s. 151. Zob. też: tamże, *Regionalne cechy systemu gramatycznego...*, dz. cyt., s. 57.

³⁵ A. Krawczuk, *Odstępstwa od normy ogólnopolskiej w zakresie gramatycznej kategorii rodzaju w tekstach polskojęzycznych „Gazety Polskiej Bukowiny” wydawanej na Ukrainie*, „Poradnik Językowy” 2021, z. 5, s. 11–12.

³⁶ H. Karaś, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie...*, dz. cyt., s. 195. Zob. też: I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Język polski na Kresach północno-wschodnich dawniej i dziś*, [w:] *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, red. I. Grek-Pabisowa, Warszawa 1997, s. 68–69, 71, 76.

³⁷ I. Masojć, *Regionalne cechy systemu gramatycznego...*, dz. cyt., s. 67–68.

³⁸ Tamże, s. 67.

krzemienieckiego lekarza, Kurzowa zwraca uwagę na występowanie końcówek -ów w dopełniaczu rzeczowników męskich miękkotematowych (*gospodarzów, wikariuszów*)³⁹. Badaczka zresztą wyciąga wnioski, iż „język *Pamiętnika* jest to kresowy język polski na podłożu ruskim, o cechach bardziej zbliżonych do języka Wileńszczyzny niż Ukrainy”⁴⁰. Biorąc pod uwagę fakt, że większość ukraińskich rzeczowników rodzaju męskiego w dopełniaczu ma końcówkę -iw, uważamy, że formy na kształt *lekarzów, kluczów* należy traktować we współczesnej polszczyźnie młodzieży w Ukrainie jako interferencyjne.

Wnioski

Zestawienie specyficznych form gramatycznych współczesnej polszczyzny młodzieży polskiego pochodzenia zachodnich obwodów Ukrainy z wynikami badań poświęconych swoistym cechom gramatycznym języka polskiego używanego na Litwie pozwala wyodrębnić wspólne, najbardziej rozpowszechnione zjawiska łączące systemy gramatyczne języka polskiego funkcjonującego na terenach obu państw. Analizie poddano osobliwości realizacji imiennych kategorii gramatycznych: kategorii rodzaju (siedemdziesiąt jeden procent przykładów wypowiedzi młodzieży z Ukrainy), przypadku (dwadzieścia siedem procent) i liczby (dwa procent). Zestawienie występujących w polszczyźnie młodzieży ukraińskiej odmiennych na tle języka ogólnopolskiego zjawisk językowych w zakresie realizacji imiennych kategorii gramatycznych z ich ukraińskimi (rzadziej rosyjskimi) odpowiednikami daje podstawy do stwierdzenia interferencyjnego pochodzenia zdecydowanej większości analizowanych typów odstępstw. Analogiczne osobliwości polszczyzny wileńskiej są traktowane głównie jako formy gramatyczne powstałe pod wpływem języka rosyjskiego i / lub białoruskiego. Oba czynniki – interferencyjny i fonetyczny (jak np. redukcja -e > -i/-y) mogą być przyczyną upowszechniania się końcówek -i / -y w formach mianownika (i biernika) liczby mnogiej miękkotematowych rzeczowników rodzaju męskiego i żeńskiego w języku polskim funkcjonującym w Ukrainie i na Litwie.

Z kolei wewnątrzjęzykowymi procesami fonetycznymi można uzasadnić występowanie końcówki -e w formach liczby pojedynczej miejscownika rzeczowników żeńskich o temacie stwardniałym w przykładach odnotowanych

³⁹ Z. Kurzowa, *Ze studiów nad polszczyzną kresową. Wybór prac*, t. 3, Kraków 2007, s. 149.

⁴⁰ Tamże, s. 162.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

w wypowiedziach młodzieży z Ukrainy, mniej prawdopodobny, jeżeli chodzi o zachodnie obwody Ukrainy, jest natomiast wpływ rosyjski.

Omówione, wyróżniające się na tle normy ogólnopolskiej, cechy gramatyczne (lub zgramatyzalizowane) mają dłuższą tradycję na terenach całych byłych Kresów Wschodnich i zarejestrowane w starszych opracowaniach naukowych na etapie współczesnym mogą być również traktowane jako elementy archaiczne / przestarzałe czy też regionalne, zachowane głównie pod wpływem języków wschodniosłowiańskich. Nie można wykluczyć też żywej interferencji wynikającej z kontaktów językowych.

Bibliografia

- Dawlewicz M., *Regionalizmy kresowe w socjolekcie młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, [w:] *Pod znakiem Orła i Pogoni. Polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego*, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, K. Geben, Wilno 2021.
- Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I., *Język polski na Kresach północno-wschodnich dawniej i dziś*, [w:] *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, red. I. Grek-Pabisowa, Warszawa 1997.
- Karaś H., *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa–Puńsk 2002.
- Karaś H., *Kresowe cechy fonetyczne w polszczyźnie standardowej uczniów polskich szkół średnich na Litwie*, „LingVaria” 2009, nr 2 (8).
- Karaś H., *Uwagi o języku uczniów polskojęzycznych szkół średnich na Litwie*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, red. J. Rieger, Warszawa 1999.
- Karaś H., *Z zagadnień sprawności i świadomości językowej. Jak studenci wileńscy odmieniają rzeczowniki?*, [w:] *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 1999.
- Krawczuk A., *Odstępstwa od normy ogólnopolskiej w zakresie fleksji czasownika w tekstach polskojęzycznej „Gazety Polskiej Bukowiny” wydawanej w Ukrainie*, [w:] *Polsko-ukraińskie spotkania językowe*, red. S. Butko i M. Gębka-Wolak, Toruń 2022.
- Krawczuk A., *Odstępstwa od normy ogólnopolskiej w zakresie gramatycznej kategorii rodzaju w tekstach polskojęzycznych „Gazety Polskiej Bukowiny” wydawanej na Ukrainie*, „Poradnik Językowy” 2021, z. 5.
- Krawczuk A., *Rodzaj gramatyczny w nauczaniu polszczyzny Ukraińców: perspektywa z „wewnątrz” oraz z „zewnątrz” systemu języka polskiego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2020, nr 27.

Maria Zielińska, *Odstępstwa od normy w zakresie fleksji imiennej w języku polskim młodzieży...*

- Kurzowa Z., *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich*, [w:] *Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich*, red. I. Grek-Pabisowa, Warszawa 1997.
- Kurzowa Z., *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa–Kraków 1983.
- Kurzowa Z., *Ze studiów nad polszczyzną kresową. Wybór prac*, t. 3, Kraków 2007.
- Masojć I., *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa 2001.
- Masojć I., *Zmorfologizowane dialektalne zjawiska fonetyczne w mówionej odmianie języka polskiego*, [w:] *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie*, red. J. Porayski-Pomsta, Warszawa 1999.
- Sokołowska H., *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Warszawa–Wilno 2004.
- Zielińska M., *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy*, Drohobycz 2018.

